

УДК 378.4

ОЛЕКСАНДР РУДЕНКО

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ЗІНАЇДА РУДЕНКО

НАТАЛІЯ РЕВУЦЬКА

Полтавський нафтовий геологорозвідувальний технікум Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

ВІТЧИЗНЯНІ ТРАДИЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ ТА ВИМОГИ СЬОГОДЕННЯ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

У статті показано тісний взаємозв'язок європейських та українських освітніх традицій в історичному контексті. Розглянуті суперечності між системою вищої освіти в Україні та Європі. Проведено аналіз деяких статей Закону України «Про вищу освіту» з огляду на європейські вимоги. Окреслені шляхи автономізації університетів.

Ключові слова: *університет, освіта, цінності, Закон України «Про вищу освіту», автономія*

Університет сьогодні – це співпраця викладачів і студентів, яких об'єднують спільні наукові, освітні, культурні цінності й інтереси. І в Україні, і в Європі університетська освіта пройшла шлях тривалого еволюційного розвитку та докорінних змін, що характерні не лише для останніх десятиліть, а й для багатоговікового періоду його історії. Сучасні євроінтеграційні прагнення українського суспільства також вимагають кардинальних змін в університетській освіті.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний стратегічний напрямок розвитку України передбачає не тільки зміни соціальних та економічних відносин, але й освітніх, причому вищу освіту тут слід розглядати як ключовий фактор інтеграції до європейської спільноти. Без

сучасної освіти не можна забезпечити конкурентоспроможні кадри на ринку праці, підвищення добробуту суспільства, подолання кризових явищ тощо.

Впровадження Болонської декларації 1999 року привело до значних змін у сфері європейської вищої освіти. Якщо первинні положення Болонської декларації передбачали переважно технічні (треступенева система вищої освіти, визнання дипломів, терміни навчання), а часом і декларативні положення (забезпечення гідної якості навчання тощо), то у 2012 році вектор цілей мав більш практичне спрямування (можливість працевлаштування випускників, підтримка працевдатності, забезпечення якості освіти).

Незважаючи на активну участь у євроінтеграційних процесах, освітню інтеграцію України до ЄС не можна вважати ефективною, що передусім пов'язано з протиріччями з попередньою системою освіти.

Слабка ефективність є наслідком ряду причин: відсутністю тривалий час чіткої треступеневої системи вищої освіти (тільки у Законі України «Про вищу освіту» 2014 року задеклароване це положення); невідповідність накопичувальної кредитної системи (а часом і нерозуміння її сутності) раніше прийнятим нормам; недовіра зарубіжних партнерів до української системи освіти.

Мета статті – аналіз євроінтеграційних проблем вищої освіти та окреслення шляхів і перспектив їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Європейські освітні традиції знаходили своє відображення в українській школі ще в давні часи. Вихідці з України навчалися в багатьох європейських університетах, зокрема в Болонському, Краківському та Празькому. У Сорбонні імена студентів-українців, а також бакалаврів і магістрів зустрічаються вже у другій половині XIV ст., а в середині XV ст. Сорбонна мала навіть кількох докторів-українців. Ті, хто здобув освіту за кордоном, повернувшись в Україну, поширювали тут передові ідеї гуманізму, зокрема вчення Яна Гуса. Дехто залишався працювати на чужині [1, с. 27]. Багато вихідців з України досягли значних успіхів у науковій і освітній діяльності. Серед них слід відзначити Юрія Котермака (більш відомого як Юрій Дрогобич), який здобув освіту в найстарішому в Європі Болонському університеті та був ректором цього навчального закладу в 1481-1482 роках.

Саме вплив західноєвропейських гуманістичних цінностей та реформаторських ідей у кінці XVI – на початку XVII ст. спричинив появу якісно нових навчальних закладів (Острозький культурно-освітній центр, Львівська й Київська братські школи, Київська колегія, Києво-Могилянська академія), котрі поєднували вітчизняний і передовий європейський досвід і діяльність яких ґрунтувалася на національних традиціях.

Заснування в останній чверті XVI ст. навчальних закладів було спрямоване на зменшення шкідливих впливів католицьких та протестантських шкіл на молодь, здійснювалося як поодинокими особами, так і православними організаціями, відомими під назвою «братства».

Найбільш відомим освітнім закладом того часу була Острозька академія, що проіснувала з 1580 по 1608 рік. Як викладання, так і написання книжок тут проводилось церковнослов'янською мовою, до якої додавалося багато суто українських слів, а також нерідко польських, грецьких, латинських. Старослов'янська мова утверджувалася як засіб боротьби проти національно-релігійного гноблення, запорука чистоти православної віри й самозбереження національної культури. На польську та латинську мови звертали менше уваги. Викладалися тут і філософія, і богослов'я, потрібні для православного виховання молоді. Крім того, викладалися математика й астрономія.

У Острозькому центрі поєднувалися викладання, наукова, перекладацька і видавнича діяльність, розроблялися вітчизняні версії ренесансного гуманізму.

Крім академії, князь Острозький заснував освітні заклади в Турові, Володимирі-Волинському, Слуцьку, Дермані. Завданням цих шкіл також було зміцнення православ'я й створення перешкод для денационалізації нашого народу. Попри те, що пріоритетним завданням діяльності шкіл було протистояння католицьким та протестантським школам, це не заважало переймати кращі європейські освітні традиції та цінності.

У Києво-Братській колегії (пізніше Києво-Могилянській академії) освітній процес був побудований за європейським зразком, що знайшло своє відображення у Гадяцькому трактаті

1658 року між Річчю Посполитою і Гетьманщиною, згідно з яким колегії надавався статус академії і вона отримувала рівні права з Ягеллонським (Краківським) університетом – одним з найстаріших і найбільших у Польщі.

Поєднуючи православ'я із західним забарвленням та латино-польськими елементами форми та змісту, Могиллянська колегія виконувала подвійне завдання: вона пропонувала альтернативу прямій колонізації української еліти та ще довго після 1686 року відтягувала її русифікацію. Вона допомагала укріпити (чи бодай зберегти) в цієї еліти відчуття її «інакшості» як від поляків, так і від московитів (згодом – росіян), створюючи таким чином основу для росту нових уявлень про українську окремішність. Головний і найдовготриваліший вплив Києво-Могиллянської колегії на зростання саме української свідомості був непрямий; його початок було закладено ще за життя Петра Могили. Він полягав у піднесенні загального рівня інтелектуального життя Києва, у прищепленні руській молоді західних культурних понять, а отже, у вихованні в руської еліти культурної самовпевненості в її протистоянні з поляками [2, с. 63].

Більш ніж тристап'ятдесятирічний період впливу Росії віддалив українську освітню галузь від європейських цінностей, що набуло найбільш характерних ознак за радянських часів. Тільки на початку ХХІ ст. з'явилися спроби наблизитись до європейських освітніх цінностей. Саме спроби, оскільки стереотипи, закладені радянською освітою призводять до низки суперечностей.

Основні суперечності: наявність радянських стереотипів і моделей функціонування навчальних закладів у закритому суспільстві та їх невідповідність новим суспільно-економічним, політичним і культурним реаліям; злам тоталітарної ідеології та системи ідеологічного контролю й потреба утвердження принципів ідеологічного та політичного плюралізму; зміни в ціннісних орієнтаціях суспільства й цінностях, що мають підтримуватися переважною більшістю його членів та реально наявною ціннісною невизначеністю; перехід до ринкової економіки і застарілий менеджмент у сфері вищої освіти; збереження централізованого управління та ідея університетської автономії; університети як бюджетні установи та необхідність комерціалізації їх діяльності; реальні потреби в ресурсах розвитку та обмежені можливості держави; інтернаціоналізація, тобто входження до світового освітнього простору та відірваність від культури і традицій університетської Європи; переважно декоративне використання Болонської декларації й об'єктивні потреби запровадження її принципів; надмірна мережа вищих навчальних закладів та наявність реального контингенту потенційних студентів; доступність дипломів і відсутність рівного доступу до якісної освіти; запровадження стандартів вищої освіти та ідея академічних свобод; жорстка регламентація діяльності університетів та ідея університетської автономії; потреба переходу до нової якості вищої освіти та технологічна відсталість університетів; ідея елітності вищої освіти та її масовість; законодавче урегулювання діяльності університетів та його невідповідність Великій Хартії Університетів й іншим міжнародним документам; приходом нового покоління студентів, яке виросло в умовах хоч і не зрілої, але демократії, та авторитаризмом, що властивий значній частині професорсько-викладацького складу [3].

Звісно, подолати всі перелічені вище суперечності, особливо з огляду на нинішній стан у державі, принаймні зараз, неможливо. Проте у Законі України «Про вищу освіту», що мав би наблизити освітню галузь до європейських стандартів, усунувши жорстку регламентацію діяльності університетів та стверджувати ідеї університетської автономії, фактично нічого не змінилося.

Стаття 12. Управління у сфері вищої освіти

1. Управління у сфері вищої освіти у межах своїх повноважень здійснюється:

- 1) Кабінетом Міністрів України;
- 2) центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки;
- 3) галузевими державними органами, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади;
- 4) органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади;

- 5) Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук;
- 6) засновниками вищих навчальних закладів;
- 7) органами громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки;
- 8) Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Очевидно, що ні про яку університетську автономію мова не йде, щоправда стаття 32 цього Закону начебто стверджує автономію.

Стаття 32. Принципи діяльності, основні права та обов'язки вищого навчального закладу

1. Діяльність вищого навчального закладу провадиться на принципах:

- 1) автономії та самоврядування;
- 2) розмежування прав, повноважень і відповідальності засновника (засновників), державних органів та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить вищий навчальний заклад, органів управління вищого навчального закладу та його структурних підрозділів.

І далі у пункті 2 цієї статті пояснюється, що ж малось на увазі в сенсі автономії.

2. Вищі навчальні заклади мають рівні права, що становлять зміст їх автономії та самоврядування, у тому числі мають право (далі 25 підпунктів прав, що не відрізняються або принципово не відрізняються від давно відомих): розробляти і реалізовувати освітні (наукові) програми в межах ліцензованої спеціальності; самостійно визначати форми навчання та форми організації освітнього процесу; обирати типи програм підготовки бакалаврів і магістрів, що передбачені Міжнародною стандартною класифікацією освіти; приймати на роботу педагогічних, наукових, науково-педагогічних та інших працівників тощо.

Інше концептуальне протиріччя – університети є бюджетними установами й необхідність комерціалізації їх діяльності. Знову звернемося до Закону України «Про вищу освіту».

Стаття 27. Правовий статус вищого навчального закладу

1. Вищий навчальний заклад утворюється у формі державної, комунальної, приватної установи і працює на засадах неприбутковості.

Виникає цілком логічне питання: «Як співставити комерціалізацію діяльності і засади неприбутковості?» Водночас, стаття 32, п. 2, пп. 22 дає право провадити фінансово-господарську та іншу діяльність відповідно до законодавства та статуту вищого навчального закладу, стаття 73 регламентує порядок надання платних послуг у сфері вищої освіти.

Стаття 73. Платні послуги у сфері вищої освіти

2. Перелік платних освітніх та інших послуг, що можуть надаватися державними і комунальними вищими навчальними закладами, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Порядок надання платних освітніх та інших послуг, включаючи порядок визначення їх вартості для здобувачів вищої освіти, встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової, бюджетної, податкової політики.

А що може університет? Ця ж стаття, п. 7. «Вищий навчальний заклад має право змінювати плату за навчання у порядку, передбаченому договором, не частіше одного разу на рік і не більш як на офіційно визначений рівень інфляції за попередній календарний рік». І все. Не можна залишити поза увагою і п. 7 статті 27 «Вищий навчальний заклад діє на підставі власного статуту», що має перелік положень, які статут повинен містити. Але цей пункт закінчується наступним чином: «Статут вищого навчального закладу не повинен суперечити законодавству». А законодавство, зокрема і сам Закон України «Про вищу освіту», ніяким чином не регламентує питання автономії університетів.

Висновки. Автономія університетів є запорукою свободи, що відкриває широкий простір для розвитку, зміни їх суспільного становища. Проведений аналіз показав, що на законодавчому рівні це питання не вирішується. На наш погляд, цьому є низка причин:

- небажання владних еліт втрачати контроль і вплив на освітній процес;
- можливість використання адміністративного впливу силами, що перебувають при владі;
- існуюча система фінансування університетів;

- підготовка фахівців за держзамовленням;
- відомча підпорядкованість.

Крім суспільно-політичних причин, слід відзначити неготовність багатьох членів суспільства до оновлення системи освіти, відсталість матеріальної бази університетів сучасним вимогам.

Попри наявні проблеми, ми вбачаємо шляхи, спрямовані на наближення університетської освіти до європейських стандартів. Головне – це законодавче закріплення ряду положень, оскільки Закон України «Про вищу освіту» хоча і є кроком до Європи, але не вирішує ключових питань. Такими положеннями мають бути:

- надання права університетам на одержання фінансування з різних джерел;
- надання дозволу займатися власною господарською діяльністю;
- усунення перешкод до об'єднання університетів або інших позитивних трансформацій, що сприятиме скороченню мережі вищих навчальних закладів;
- відмова від політики підтримки профільності університетів.

Менш глобальними шляхами, які сприяли б появі проявів автономії університетів, мають бути спрощені процедури ліцензування (зокрема, ліцензування структурних підрозділів університетів, що мають нижчий рівень акредитації, а також, підрозділів доуніверситетської підготовки вченими радами чи іншими підрозділами самого університету).

Список використаних джерел

- 1 Мирончук В.Д. Історія України : навч. посіб./ В.Д. Мирончук, Г.С. Ігошкін – К: МАУП, 2002. – 328 с.
- 2 Хижняк З.І. Історія Києво-Могилянської академії / З.І. Хижняк, В.К. Маньківський. – Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – 181 с.
- 3 Університетська освіта України в контексті перспектив європейської інтеграції [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.viche.info/journal/2240/>
- 4 Закон України «Про вищу освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР)), 2014, № 37-38

Стаття надійшла до редакції 05.03.2015 р.

РУДЕНКО А.

Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка, Украина

РУДЕНКО З.

РЕВУЦКАЯ Н.

Полтавский нефтяной геологоразведывательный техникум Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка, Украина

ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ ТРАДИЦИИ УНИВЕРСИТЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ТРЕБОВАНИЯ СОВРЕМЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

В статье показана тесная взаимосвязь европейских и украинских образовательных традиций в историческом контексте. Рассмотрены противоречия между системой высшего образования в Украине и Европе. Произведен анализ некоторых статей Закона Украины «О высшем образовании» исходя из европейских требований. Намечены пути автономизации университетов.

Ключевые слова: университет, образование, ценности, Закон Украины «О высшем образовании», автономия

RUDEENKO O.

Poltava national technical University named after Yuri Kondratyuk, Ukraine

RUDEENKO Z.

REVUTSKY N.

Poltava oil prospecting College of Poltava national technical University named after Yuri Kondratyuk, Ukraine

PATRIOTIC TRADITIONS OF UNIVERSITY EDUCATION AND THE DEMANDS OF MODERNITY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN VALUES

The article deals with the problems of integration in Ukrainian higher education. Close interconnection between European and Ukrainian educational traditions in historical context is shown. The basic principles of Ostrog educational center and Kyiv-Mohyla Academy are analyzed.

The contradictions between the higher education system in Ukraine and Europe, caused by the mismatch between the models of the functioning of educational institutions, ideological factors, valuable attitudes are viewed. The analysis of some articles of the law of Ukraine «About the higher education» taking in consideration the contradictions between European integration aspiration and regulation of activities of the universities is conducted.

The solutions of question of autonomy of universities at the legislative level are planned.

Keywords: *university, education, values, Law of Ukraine «About the higher education», autonomy*